

The article focuses on the laws of European organizations and Ukrainian laws regulating and cultural diversity in Ukraine. Also, state features of Ukrainian language and comprehensive insurance of harmonious and full development of national languages in Ukraine were substantiated in the article.

The basis of the language policy of modern Ukraine is the development and functioning of Ukrainian as the state language along with the harmonious development and functioning of the native languages national communities and ethnic groups. Language personality consists of natural predetermined, language ability, linguistic consciousness which is formed within the development of speech and extends language and communicative competence. Native language is the energy of a nation, a living activity of the human constantly retrieving spirit, a foundation and source of eternal development; it stimulates universal human spiritual power and culture for creativity.

Keywords: *state status, languages of national communities, state forming functions, national identity, language personality.*

УДК 811.161.2'42

Підкамінна Л.В.

МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ «ВОЇН» У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

У статті досліджено особливості моделювання концепту «воїн» у сучасних українських засобах масової інформації. Концепт «воїн» є наразі культурно вагомим для української етноспільноти, позаяк в ментальності українців відбулося переоцінення його значення. Трансформація семантики концепту «воїн» зумовлена зміною поглядів українського суспільства на роль військовослужбовця у захисті та визволенні країни.

Ключові слова: *концепт, воїн, засоби масової інформації, компонент, семантика, контекст, трансформація, ментальність.*

На початку ХХІ століття спостерігаємо зміну парадигми гуманітарних досліджень і спрямування наукових зацікавлень на вивчення мовних картин світу, концептосфери різних націй. Мовні процеси дедалі частіше розглядають у безпосередньому зв'язку з культурою і ментальністю. Вивчення культурної інформації, закодованої в системі тексту, у формальній та семантичній структурі окремих слів, у конотативних компонентах значення лексичних одиниць є актуальною лінгвістичною проблемою, якій присвятили свої праці сучасні українські науковці О. Бондаренко, О. Єфименко, В. Жайворонок, Т. Космеда, Я. Купіна, Н. Молотаєва, Т. Печончик, Т. Рудюк, О. Селіванова, О. Яцкевич та інші.

У мові кожного народу функціонують словесні знаки-коди (концепти), які формують мовну картину світу окремої нації. Концепт – невичерпний змістовий чинник культури, інформаційна структура, одиниця ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості, ментального лексикону. Концептосфера є об'єктом вивчення лінгвоконцептології та когнітивної лінгвістики, які через концепти досліджують закономірності організації та функціонування ментально-мовного інформаційного простору.

Учені вже давно помітили, що духовний код нації, її культурний потенціал зашифровано в різноманітних текстах, позаяк «текст – не лише генератор нових смислів, але й конденсатор культурної пам'яті» [6, с. 21]. На думку Ю. Лотмана, тексти стають «важливими факторами, які провокують динаміку культури» [6, с. 22]. Найдинамічнішими продуцентами нових культурних смислів та особливостей світосприймання традиційно визнають тексти засобів масової інформації. Саме медіа-дискурс надзвичайно чутливий до всього нового, що з'являється в суспільстві. Нові політичні реалії, будь-які зміни в соціумі зумовлюють появу нових мовно-культурних одиниць або переосмислення вже наявних. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є вивчення структури знакових для українців концептів та засобів їх моделювання у мас-медіа.

Метою статті є дослідження семантичної структури та мовних засобів моделювання концепту «воїн» у сучасних українськомовних засобах масової інформації, позаяк цей концепт ніколи раніше не був об'єктом вивчення українських науковців, але наразі є вагомим у свідомості українців.

Суспільно-політичні події останніх років суттєво вплинули на зміну пріоритетів українців та сприяли поглибленню їхньої національної самосвідомості. Важливим чинником стали події на сході України, а в медіа-просторі віднедавна постійно лунають слова «війна», «воїн», «боєць», «АТО», «зброя», «обстріл» тощо.

Нові суспільні реалії відображаються в мові ЗМІ й моделюють світосприйняття українців. Під впливом нових подій зазнає змін ментальний лексикон, концептосфера і мовна картина світу. Проілюструвати цей феномен можливо на прикладі концепту «воїн». Цей концепт не є етнокультурним, проте віднедавна він має національну специфіку в змістовому наповненні, у конотаціях, асоціативних зв'язках.

Військова тематика міцно увійшла в життя українців і в мову ЗМІ з початку 2014 року. Вербалізація концепту «воїн» у засобах масової інформації зазвичай пов'язана з функціонуванням лексеми «воїн» у складі специфічних мовних конструкцій, що оформлюють важливі категорії буття сучасних українців: «Юрій Фоменко — *воїн-хлібороб*. «День» знайшов на

передовій типового представника українського національного архетипу» (газета «День», 17.03.2015).

Структуру концепту «воїн» формують три компоненти: поняттєвий, ціннісний і образний.

Поняттєва складова концепту є визначальною і утворюється за допомоги різноманітних семантичних ознак (дистинктивних, дефініційних, есенціальних тощо). В основі поняттєвого компонента концепту – актуальна інформація про об'єкт.

Ціннісний компонент передбачає суспільну, духовну, культурну значущість. Аксиологія знакових концептів зумовлює їхню широку репрезентативність через різноманітні деривати, тематичні ряди і поля, синоніми, антоніми та омоніми.

Образна складова концепту актуалізує в мовній свідомості когнітивні метафори, через які відбувається пізнання абстрактних сутностей. Це всі уявлення, закріплені в мові, внутрішні форми слів, які сприяють вираженню певного концепту. Через образний компонент концепт, на відміну від поняття, набуває своїх специфічних рис, стає впізнаваним і починає викликати чіткі асоціації.

Поняттєву складову концепту «воїн» репрезентовано в лексикографічних джерелах: ВТССУМ слово «воїн» тлумачить як *те саме, що й боєць, солдат* [2, с. 199]; СУМ фіксує значення *воєць, боєць, солдат* [9, с. 725]; Словник синонімів визначає синонімами до лексеми «воїн» такі слова, як *воєць, боєць, солдат, звитяжець, витязь, воєвник, зборонець, ратник, ратоборець* [8, с. 304].

На думку В. Жайворонка, на окремих історичних етапах розвитку мови в різних соціокультурних умовах по-різному членується семантична реальність у слові, тобто змінюються співвідношення традиційних компонентів у його лексичному значенні – денотативного, що вказує на конкретні характеристики референта, сигніфікативного, який відображає абстрактні властивості референтів, притаманні класові предметів чи явищ, конотативного, що виражає додаткові ознаки, необхідні для чуттєвого та раціонального сприйняття референта [3, с. 30].

Отже, зважаючи на словникові дефініції, можемо сказати, що денотативно-сигніфікативний простір лексеми «воїн» обмежений значенням «людина, яка служить у збройних силах». Однак на тлі останніх суспільно-політичних подій в Україні значно переосмислено конотативний компонент: у свідомості багатьох українців слово «воїн» нині має виражену позитивну конотацію – захисник, герой, визволитель. Причому в деяких контекстах журналісти ототожнюють значення слів *воїн, герой, захисник, патріот,*

вживаючи ці лексеми в однакових смислових позиціях: «Сьогодні на Житомирщині прощалися із 22-річним героєм АТО. Двадцятидворічний **воїн** брав участь у бойових діях у зоні проведення АТО» (газета «День», 13.01.2016). Словникова дефініція лексеми «герой» не передбачає такого збігу значень: *герой*, 1. Видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість у бою і в труді. 2. Людина, яка втілює основні, типові риси певного оточення, часу, певної епохи тощо. 3. Головна дійова особа літературного твору. 4. Особа, яка чим-небудь відзначилася, привернула до себе увагу [2, с. 233].

Збіг значень лексем «воїн» та «герой» здебільшого зумовлено сформованою суспільною думкою, вживанням у ЗМІ характерних епітетів до слова «воїн»: відважний, хоробрий, самовідданий, мужній, невтомний, патріот, переможець, воїн світла. Подібні епітети використовують не лише для означення військовослужбовців, а й для назв різноманітних проектів, пов'язаних з ними, наприклад, телепередача про воїнів АТО «Хоробрі серця» на 1+1 та 2+2, соціально-реабілітаційний проект для інвалідів АТО «Відважний воїн», проект телеканалу 1+1 «Переможці», літературна премія «Воїн світла» тощо.

Також існує тенденція до збігу значень слів «воїн» та «козак». Словникова стаття ВТССУМ серед іншого фіксує такі значення лексеми «козак»: *козак*, 4. Парубок, юнак взагалі. 5. *розм.* Відважний, завзятий, хоробрий чоловік [2, с. 551]. У сучасних ЗМІ в дихотомії «воїн-козак» актуалізовано саме сему «відважний, завзятий, хоробрий»: «Напередодні Дня Незалежності України біля центральної будівлі Служби безпеки урочисто відкрили скульптурну композицію "Козак-переможець", присвячену українським захисникам, які на передовій боронять свою рідну землю. За задумом авторського колективу, **козак-воїн** долає алегоричний образ зла, що намагається наповзти на Україну» (газета «День», 21.08.2015).

Ціннісний компонент концепту «воїн» сприяє поглибленню і розширенню його семантики шляхом утворення нових слів на його основі, нових синонімічних одиниць.

ВТССУМ фіксує всього два похідні утворення зі словом «воїн»: воїн-інтернаціоналіст – воїн збройних сил дружньої держави, яка допомагає у визволенні іншої держави та її народу; воїн-інтервенціоніст – воїн збройних сил держави-агресора, яка вчинила інтервенцію проти іншої держави [2, с. 199].

Цікаво, що жодне із цих слів наразі не використовується в сучасному українськомовному медіа-просторі. Натомість ЗМІ активно продукують інші композитні неологізми з лексемою «воїн»: *воїн-хлібороб*, *воїн-патріот*, *воїн-*

земляк, воїн-доброволець, козак-воїн тощо: «**Воїн-доброволець** Василь Сліпак став зразком громадянина та патріота»; «20 червня в Малинському районі Житомирської області був день жалоби за **воїном-земляком** Василем Баранівським, який загинув на сході, захищаючи Україну» (газета «День»).

Найбільш актуалізованим у ЗМІ є новоутворення «воїн АТО» (воїн антитерористичної операції). Саме поєднання слова «воїн» і аббревіатури АТО в одному словосполученні змістовно є нетиповим для української мови, оскільки лексему «воїн» зазвичай використовують для означення військовиків, і це пов'язано з воєнними діями. Натомість для антитерористичних операцій мають бути задіяні різноманітні спецпідрозділи, а не військові, і членів цих спецпідрозділів називають виключно бійцями: «Вишколені **бійці «Корду»** поповнять лави поліцейських на Рівненщині та Донеччині» (ТСН, 20.10.2016); «**Бійці «Альфи»** штурмували турецьке судно, на якому відбувся бунт» (УНІАН, 05.09.2016). У зв'язку з цим нині в українських ЗМІ терміни «воїн АТО» та «боєць АТО» є абсолютними синонімами: «**Бійці АТО** записали зворушливе привітання з Різдом» (ТСН, 08.01.2017); «Волонтери продали трон, який змайстрували **воїни АТО** з осколків мін та снарядів» (ТСН, 22.11.2016).

Після трагічних подій у Донецькому аеропорті синонімічний ряд поповнився новим словом – кіборг. Кіборгами назвали захисників Донецького аеропорту за їх сміливість, мужність і незламність: «Президент нагородив 76 **воїнів АТО**, дві третини з них – **«кіборги»**» (5 канал, 01.03.2016).

Часто в одному контексті журналісти вживають декілька синонімів, у такий спосіб уточнюючи і водночас розширюючи, поглиблюючи значення концепту «воїн»: «Та, на жаль, **воїн-патріот** загинув. Тіло його було ідентифіковано, і ось 20 червня **героя** поховали на батьківщині. Вишанували Василя Володимировича у Горині, де він проживав із дружиною і двома доньками, і в Устинівці, де народився **воїн-захисник** і де зараз мешкає його мати і брат» (газета «День», 14.07.2015).

Словник синонімів української мови як синонім до слова «воїн» фіксує також лексему «бойовик» (учасник якої-небудь групи, загону). Прикметно, що в сучасних українських засобах масової інформації це слово вживається виключно з негативною конотацією на позначення представників окупаційних військ: «СБУ здався **екс-бойовик** незаконних формувань «ДНР», «З початку доби **бойовики** 23 рази обстріляли позиції сил АТО» (газета «День»). В жодному контексті нині «бойовик» не вживається як синонім до лексеми «воїн», а в семантичній структурі концепту відсутнє подібне значення.

Образна складова концепту «воїн» вербалізована в метафоричних, емоційно насичених контекстах, де журналісти або блогери свідомо використовують увесь арсенал художніх засобів для якомога більшого впливу на читача. Показовим у цьому плані є замітка «Невтомний воїн знесиленої країни» у блозі Яна Осоки на сайті видання «Цензор.нет», присвячена загиблomu воїнові М.Ю. Покидченку: *«Візьміть у рівних пропорціях сміливість та героїзм, додайте мужність та доброту, розбавте цілеспрямованістю та енергією, перемішайте з щирістю та патріотизмом, покладіть зверху розсудливість та витриманість. Прикрасьте сильним характером з крапелькою мрійливості. Все. Хотите бачити результат? Він дивиться на вас зі світлини»* (Цензор.нет, 08.12.2016). Метафори, порівняння, епітети з позитивною конотацією формують образ мужнього захисника Батьківщини у свідомості українців.

Для посилення значення добровольців, їхньої ролі в бойових діях на сході України у ЗМІ також використовують різноманітні паралелізми: *«Воїн-доброволець у любові та жертовності прирівнюється до Христа. Христос настільки любив людство, що віддав за нього життя. Воїн настільки любить свій народ, що заради нього готовий іти на смерть»* (газета «День», 12.08.2015). Досить часто вживають перифрази: *«Сьогодні “боги війни” святкують День ракетних військ і артилерії»* (Gazeta.ua, 03.11.2016). Однак усі мовні засоби вираження мають виключно позитивну конотацію і формують у свідомості українців образ мужнього, хороброго, сміливого, готового на самопожертву захисника країни.

Значення слова «воїн» у результаті концептуалізації та категоризації досвіду українців трансформувалося, лексема розширила своє значення. Вербалізація концепту «воїн» сприяла поглибленню його семантики. На думку Я. Купіної, наявність мовного вираження концепту засвідчує його глибинну концептуальну розробку в певному лінгвоетносі, відбиває культурологічну актуальність для його членів [5, с. 8]. Широке використання вже наявних значень і формування нових мовно-культурних, ментально-психологічних нашарувань у концепті «воїн» зумовлене резонансними суспільно-політичними подіями в Україні та їх відображенням у засобах масової інформації. Маємо ситуацію, за якої «концепт виявляється тим інструментом, який дозволяє розглянути в єдності текстовий та позатекстовий простори» [4].

Репрезентація концепту «воїн» у свідомості українців має антропоцентричний характер. В.Жайворонок вважає, що антропоцентризм світосприймання передбачає передусім особистість як одиницю свідомості, а індивід у такому випадку можна розглядати як канал усвідомлення людиною

свого часу, тобто оточення, в якому вона живе [3, с. 43]. Усвідомлюючи складну суспільно-політичну ситуацію в країні, українці в засобах масової інформації створили образ воїна-захисника, патріота, героя і водночас людини, батька, брата, сина, чоловіка.

Отже, вивчення мовного моделювання концептів уможливило розкриття особливостей будови і функціонування етнічної та індивідуальної мовної свідомості, а також ментального світу українців. Концепт «воїн» є наразі культурно вагомим для української етноспільноти, оскільки в умовах російської агресії в ментальності українців відбулося переоцінення його значення. Трансформація семантики концепту «воїн» зумовлена зміною поглядів українського суспільства на роль військовослужбовця у захисті та визволенні країни. Перспективним є подальше дослідження концепту «воїн» засобами гештальт-аналізу з урахуванням суспільно-політичної ситуації в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Шмелёва. – М.: Языки славянской культуры, 2001 – 288 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
3. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] /В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
4. Кузнецова Т.В. Концепт як інструмент дослідження ціннісності журналістського тексту. [Електронний ресурс] /Бібліотека Інституту журналістики КНУ імені Т.Г. Шевченка. Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2343>.
5. Купіна Я.В. Вербалізація концепту «пам'ять» в українській літературній мові [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. – Харків, 2011. – 25 с.
6. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров: Человек-текст-семиосфера-история/ Тартуский университет. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
7. Селіванова Олена Олександрівна Світ свідомості в мові [Монографічне видання]. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
8. Словник синонімів української мови: В 2 т. /А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та інші. – К.: Наукова думка, 1999-2000. – Т. 1. – 1027 с.
9. Словник української мови: в 11 томах. – Том 1, 1970. – С. 725.

В статтє исследуются особенности моделирования концепта «воин» в современных украинских средствах массовой информации. Концепт «воин» в данный момент является культурно значимым для украинского этносообщества, поскольку в ментальности украинцев произошла переоценка его значения. Трансформация семантики концепта «воин» обусловлена изменением взглядов украинского общества на роль военнослужащего в защите и освобождении страны.

Ключевые слова: *концепт, воїн, средства массовой информации, компонент, семантика, контекст, трансформация, ментальность.*

The article deals with the analysis of the characteristics of modeling of concept "Warrior" in modern Ukrainian media. The concept of "warrior" at the moment is culturally significant for the Ukrainian ethnic community, because there was a revaluation of its value in the Ukrainian's mentality. The transformation of the semantics of the concept "warrior" is caused by a change in Ukrainian society views on the role of military man in the defense and liberation of the country.

Key words: *concept, warrior, media, components, semantics, context, transformation, mentality.*

УДК 811.161.2' 373.7

Прилипка Ф.Є.

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННІ КОМУНІКЕМИ В УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ МУЛЬТИПЛІКАЦІЇ

У статті обґрунтовано поняття «емоційно-оцінної комунікеми» у зв'язку з процесами синтаксичної фразеологізації.

Розглянуто структурні (одно-, багатокomпонентні), стилістичні (нейтральні, розмовні) та семантичні особливості емоційно-оцінних комунікем у текстах сучасної українськомовної мультиплікації. Запропоновано класифікацію емоційно-оцінних комунікем за функціонально-семантичним навантаженням.

Ключові слова: *мова мультиплікації, комунікативна ситуація, слово-речення, емоційно-оцінна комунікема, синтаксична фразеологізація.*

Однією із найважливіших проблем сучасної лінгвістики є вивчення сучасної розмовно-побутової мови. Традиційно джерелом такого мовного матеріалу є художній текст. Однак поза увагою дослідників залишається такий актуальний жанр екранного мистецтва як дитячий мультиплікаційний фільм. Учасники комунікації в стилізованих діалогах створюють певний текст, у якому наявна висока частота вживання специфічних одиниць – стійких сполук, характерних для усної розмовної мови, повсякденного спілкування. Ці стійкі сполуки не виникають заново в кожному мовленнєвому акті, а відтворюються як одиниці, що відклалися і зберігаються у нашій мовній свідомості у вигляді готових фраз.

Саме в текстах мультфільмів активні лексико-фразеологічні комунікеми, які виконують функцію засобу стилізації усності й розмовності. Комунікеми – специфічні одиниці усної мови, які “автоматично”